

Natievorming onder Willem I

LODE WILS

Bij de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten verscheen een bundel *Taal, cultuurbeleid en natievorming onder Willem I*, onder redactie van Rik Vosters en Janneke Weijermars. Deze filologen aan respectievelijk de Vrije Universiteit Brussel en de Universiteit Antwerpen verzamelden tien bijdragen, die ze indeelden in de rubrieken Geschiedenis, Letterkunde en Taalkunde. Verschillende ervan hebben betrekking op onze natievorming.¹

Internationaal bestaat er een enorme historische en sociologische belangstelling voor het fenomeen van de natievorming dat zich nog altijd wereldwijd afspeelt. Verschillende gespecialiseerde tijdschriften en stromen nieuwe boeken worden eraan gewijd. Ze leren ons het fenomeen in vergelijking te bekijken en er daardoor nieuwe aspecten in te herkennen. Zo roept de Arabische Lente waarvan wij tijdgenoten zijn in 2011-2012, herinneringen op aan de *Völkerfrühling* in Europa met zijn uitbarstingen in 1830-1831 en 1848-1849. In hoever zijn er gelijkenissen tussen de regimes in de Arabische landen die na de Tweede Wereldoorlog de kolonisatie hadden afgeworpen, en die van de Europese Restauratie na de Franse Revolutie en de val van Napoleon?

In beide gevallen ging het om een bevrijding na een vreemde overheersing die uitbuiting gebracht had maar ook het opleggen van een modern waardensysteem, en daardoor tegenstellingen had opgeroepen tussen verzet en collaboratie. De vraag rees wat er na de bevrijding van die nieuwe waarden kon worden bewaard en in hoever de vroegere traditie moest worden hersteld. Onder meer: moest voortaan de godsdienst opnieuw de grondslag vormen van de samenleving, of moest een

1. R. Vosters & J. Weijermars, *Taal, cultuurbeleid en natievorming onder Willem I*, Brussel, 2011, (*Verhandelingen van de KVABWK, Nieuwe reeks*, nr. 23).

Portret Willem I. [ADVn, VPA 770]

laïcistisch moderniseringsbeleid alle inwoners verenigen in een staatsnatie, en de traditionalistische religieuze krachten in toom houden en heroriënteren?

De nieuwe machthebbers stelden de bevrijding graag voor als *the end of History*, het verdwijnen van alle partijen. Ze lieten geen betwisting toe over het regime dat zij invoerden, een patriottische opvoedingsdictatuur die steunde op een dosering van oudere en moderne waarden. Exclusieve aanhangers zowel van de ene als van de andere onderdrukten ze, als stokers van onrust, anarchie of zelfs burgeroorlog. Dat

lukte een tijdlang. Maar in perioden van economische crisis braken er woelingen uit in sommige landen, naar aanleiding van een incident zoals een rel tijdens een operavoorstelling of de zelfdoding van een wanhopige straatventer. Indien de hoogopgeleide progressieve jongeren die in naam van de vrijheid het initiatief namen, konden samenspannen met de eveneens gefrustreerde godsdienstig-conservatieve massa, zou dat een revolutie worden. Die werkte aanstekelijk op de buurlanden, waarin de autoritaire overheid voor de keuze kwam tussen capituleren of massaal bloedvergieten; soms kon ze na een tijdelijke capitulatie haar regime toch herstellen. Daar waar een zegevierende revolutie een werkbaar compromis sloot tussen de oude en de nieuwe waarden, kon ze een stabiele, meer democratische moderne natie vestigen. Zo gebeurde het in België in 1830-1831 en mogelijk nu in Tunesië en Egypte.

Bij de bevrijding van de Noordelijke Nederlanden in november 1813 werd de verzoening geproclameerd tussen alle groepen van burgers die in de voorbije dertig jaar, vanaf de Patriottentijd, tegen elkaar om de macht gestreden hadden: *“Alle partijenschap heeft opgehouden, het verleden is vergeten en vergeven”*. In een belangwekkende bijdrage behandelt Matthijs Lok, van de Universiteit van Amsterdam, *De cultuur van het vergeten onder Willem I*. (pp. 61-86) Hij benadrukt dat dit vergeten problematischer was dan tot nu toe in de geschiedschrijving werd aangenomen. Het was niet *“het resultaat van een passieve houding of een daadwerkelijk vergeten. Het was juist de intense herinnering aan de ‘stormen’ van de voorafgaande twee decennia die ertoe leidde dat er over het recente verleden niet meer gesproken was. (...) Er was alleen een eerder impliciete afspraak, een breed gedeelde cultuur van tijdgenoten om niet aan de voorafgaande jaren te refereren.”* Willem I steunde in de praktijk deze politiek van het vergeten: hij benoemde in zijn nieuwe bestuurselite zowel gematigde revolutionairen, napoleontische gezagsdragers als prinsgezinde regenten. Alleen radicale revolutionairen en reactionairen sloot hij uit, zoals zijn voorbeeld Napoleon ook al gedaan had. Dit lokte volgens Lok wel degelijk kritiek uit van voormalige prinsgezinden op het benoemen van ambtsdragers *“zonder enig onderscheid te maken wegens godsdienstige geloofsblijdenis of vorige staatkundige gevoelens”*.

“Door een zwart beeld te creëren van het ‘monster’ Napoleon in het bijzonder en het Franse volk in het algemeen konden de vermeende wandaden van de inlijvingstijd en de daaraan voorafgaande regimes alleen op het conto van de ‘buitenlandse’ overheerser geschreven worden. De grootschalige medewerking van Nederlanders aan datzelfde napoleontische bestuur werd genegeerd of vergoelijkt. (...) De napoleontische tijd werd hiermee feitelijk buiten de Nederlandse geschiedenis geplaatst.” Die lacune werd opgevuld, betoogt Lok uitvoerig, door het cultiveren van de strijd tegen Napoleon bij Quatre-Bras en Waterloo in juni 1815 *“als de oorsprongsmythe die de herinnering aan het verdeelde verleden in de schaduw moest stellen”*.

Behalve een niet-exclusieve bestuurselite en een passende oorsprongsmythe, vereiste de natievorming een compromis rond de instellingen. Van de waarden waarop de proto-naties uit het ancien régime gesteund hadden, waren er een heel aantal die zoveel aan krediet verloren hadden, dat ze geen grote problemen meer opleverden. De verdwijning van de eeuwenoude graafschappen en rechtslichamen van alle slag, van de persoonlijke juridische ongelijkheid, van de rechtsversnippering die was vervangen door wetboeken in een gecentraliseerde ambtenarenstaat, dat alles werd niet of nauwelijks nog ter discussie gesteld. Wel herleefden er enkele elementen van de vroegere standenstaat, zoals een aparte vertegenwoordiging van de adel in de Provinciale Staten en een afzonderlijke bestuursinrichting voor steden en plattelandsgemeenten. En in de Nederlanden zoals elders in Europa bleek het openbare karakter van de godsdienst, samen met de dynastie, de proto-nationale waarde te zijn die het krachtigst herleefde.

In de commissie die de grondwet van de Noordelijke Nederlanden opstelde in de winter van 1813-1814, konden de conservatieven niet doen inschrijven dat alleen aanhangers van de vroegere staatskerk in de regering zouden worden opgenomen, maar wel dat de Soevereine Vorst tot de Hervormde Kerk moest behoren. Dat leidde tot een soortgelijk resultaat, vermits die vorst een bijna onbepaalde macht kreeg. G.K. Van Hogendorp, de voornaamste auteur van de grondwet en tegelijk degene die na Willem I het meest bijdroeg tot de annexatie van België, schreef op 22 mei 1814 in een *Mémoire sur la réunion de tous les Pays-Bas*, hoewel de Belgen 62% van de bevolking zouden uitmaken en de katholieken 75%: "*Il faut de toute nécessité, que les Pays-Bas demeurent Puissance maritime et Puissance protestante*", met de macht geconcentreerd in de provincies Holland, Zeeland en Friesland. Maar de vicarissen-generaal van het bisdom Gent hadden het verleden ook niet vergeten. Op 8 oktober 1814 vroegen zij in een openbaar verzoeken aan de Mogendheden het herstel van de rooms-katholieke staatsgodsdienst in België.

Gelukkig ontscheeptte Napoleon op 1 maart 1815 in zuid-Frankrijk zodat de oorlog opnieuw uitbrak, iets wat Willem I toeliet om zich zonder meer uit te roepen tot koning van de Verenigde Nederlanden. De vrees voor een inlijving bij Frankrijk en de opheffing van de persvrijheid lieten geen protesten toe. In die oorlogstoestand benoemde de koning een commissie van elf Belgische en elf Nederlandse notabelen om over een aanpassing van de Nederlandse grondwet te beraadslagen. Uiteindelijk stemden daar twee Belgen mee met het Hollandse blok om een gelijke, dus erg onevenredige parlementaire vertegenwoordiging te aanvaarden. De Belgen bedongen de persvrijheid, de openbaarheid van de vergaderingen der Tweede Kamer, het recht om petitie's in te dienen. Maar hun vraag om ministeriële verantwoordelijkheid werd afgewezen en de gewone begrotingen moesten slechts

om de tien jaar aan de Staten-Generaal worden voorgelegd. De meeste materies bleven trouwens aan het parlementair toezicht onttrokken en aan de uitsluitende zorg van de koning opgedragen: buitenlandse zaken, koloniën, munt, onderwijs en de kerken werden uitdrukkelijk genoemd. Ten slotte speelde de koning de hoofdrol in de samenstelling van de Staten-Generaal, via een heel ingewikkeld systeem dat bedoeld was om politieke partijvorming – dus inspraak van de burgers – onmogelijk te maken. Van Hogendorp, de auteur van het ontwerp van grondwet en voorzitter van beide grondwetcommissies, kon door dit bijna absolutistisch Oranje-regime het Hollands-protestants karakter van zijn staat veilig stellen. Al in 1812 had hij bedacht dat, met het oog op een uitbreiding van Holland met België, er geen ministeriële verantwoordelijkheid naar Engels voorbeeld mocht komen.²

Op 18 juli 1815, een maand na de slag bij Waterloo, publiceerde de koning de door hem aanvaarde tekst van de grondwet, die zou worden voorgelegd aan ruim 1600 Belgische notabelen die door zijn provinciegeverneurs werden gekozen. Ook nu weer was het gelukkig dat het ontwerp door het episcopaat werd bestreden op zulk een manier, dat er steun voor kwam van mensen die niet terug wilden naar een staatsgodsdienst. Er werd toch een ruime meerderheid van negatieve stemmen uitgebracht, waaronder minder dan 10% waarbij de godsdienst werd opgegeven als reden van de afwijzing. De regering telde die, samen met de onthoudingen, als een goedkeuring en verklaarde de grondwet aanvaard. Haar propaganda beheerst tot heden de geschiedschrijving, waarin alsmaar wordt herhaald (ook in deze bundel³) dat de grondwet werd verworpen wegens klerikaal verzet, met verzwijging van de grote meerderheid der motiveringen. Die sloegen op de onevenredige vertegenwoordiging van de bevolkingen, de verplichting van België om mee de kolossale staatsschuld van Holland te delgen, en vooral op het autoritaire regime: het ontbreken van ministeriële verantwoordelijkheid en van een ernstige parlementaire controle op de begroting, en het onbeperkt recht van de koning om dispensatie te verlenen van de toepassing der wetten. – Na twee jaar was het verzet onder de geestelijkheid gebroken, maar de regering bleef er tot in 1821 gebruik van maken om bij de benoeming van ambtenaren te zorgen voor het Hollands-protestants karakter van de staat.

2. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid, theorie en praktijk 1813-1840*, Nijmegen, 2005, pp. 7 vlg. Reeds de hele Hollandse grondwetscommissie van 1813-1814 werkte in het vooruitzicht van die vereniging, en verwierp daarom een evenredige vertegenwoordiging van de provincies in de Staten-Generaal; p. 38.
3. *“Vanaf de zomer in 1815 kwam er verzet vanuit katholiek-klerikale kringen tegen de voorgestelde grondwet voor het nieuwe koninkrijk, voornamelijk vanwege de artikelen die betrekking hadden op religie. Dit verzet leidde tot de verwerping van de grondwet door de zogenaamde Vergadering van Notabelen”*; S. Marteel, op p. 39.

Het is duidelijk dat voor de natievorming onder Willem I vooral het aangekondigde 'amalgaam' van België en Holland een probleem zou scheppen. Ook of vooral daarom gebruikte Willem I Waterloo als oorsprongsmythe, waar Belgen en Hollanders gezamenlijk gevochten hadden tegen een hernieuwde inlijving bij Frankrijk. Daarnaast gebruikte de koning wat Lok "*de Bourgondische mythe*" noemt: hij plaatste zich in de traditie van Karel v, en noemde Willem van Oranje diens "*kwekeling*".

Stefaan Marteel, van de Radboud Universiteit Nijmegen, bespreekt in een rommelige bijdrage *Polemieken over natievorming in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Een blik op de intellectuele wortels van het Belgisch nationalisme*. (pp. 35-60) Hij wil het ideologisch proces achter de genese van het Belgische nationalisme onderzoeken, aan de hand van Brusselse liberale politieke teksten tijdens de twee crisisperiodes van het koninkrijk, die hij zeer beperkt tot 1814-1816 en 1829-1830.⁴ Voor de ontwikkeling van het natiebegrip zoals dat tot uitdrukking kwam in de unie van de opposities tijdens de pre-revolutionaire periode, was de liberale pers toonaangevend, zo stelt hij.

De amalgaampolitiek van Willem I was eerder napoleontisch dan Bourgondisch van aard, schrijft Marteel, gericht op nationalisatie en uniformering (wat in het Zuiden werd ervaren als verhollandsing). Het verzet daartegen ging, oppervlakkig gezien, tegen de Nederlandse taal maar "*ging in feite over de vraag tot welk vaderland men sinds 1814 behoorde, en hoe een Nederlands-Belgische nationale eenheid in de samenleving vorm zou kunnen krijgen*". Het opleggen van een Hollands eenheidsmodel werd door de toonaangevende liberale auteur, de Leuenaar Pierre François Van Meenen, bestreden aan de hand van de geschriften van Montesquieu en van Benjamin Constant. "*Alleen door 'geleidelijke verbeteringen', gehonoreerd door 'ervaring en tijd', kon de eenheid in de Nederlanden worden versterkt.*" – Marteel interpreteert dat als een oppositie die haar doelen in het verleden projecteerde, gericht op het behoud van Belgische instellingen en tradities. Wel vermeldt hij dat Van Meenen de theoreticus was van de ministeriële verantwoordelijkheid naar Engels voorbeeld, maar niet dat juist deze eis van ministeriële verantwoordelijkheid het kernpunt vormde in de liberale Belgische oppositie van 1815-1820. – Het is evident dat zij via de ministeriële verantwoordelijkheid, dus via een democratisering die een leidende rol toekende aan het parlement, de Belgische inspraak wilde veilig stellen in het Oranje-koninkrijk. Haar werking was niet naar het verleden gericht, zoals Marteel het voorstelt, maar naar de constitutionele vormgeving van het nieuwe koninkrijk, en dus naar de positie van de Belgen daarin.

4. De crises duurden in feite van 1814 tot 1820 en van 1827 tot 1830.

Volgens Marteel was vanaf november 1828 de oppositie wel op die toekomst van het Verenigd Koninkrijk gericht. Maar ten gevolge van de Koninklijke Boodschap van december 1829, waarin Willem I zijn vorstelijk absolutisme onaantastbaar verklaarde en elke toegeving terzake voor de toekomst uitsloot, “vond er in de maanden voorafgaand aan de revolutie een herdefiniëring van het natiebegrip in functie van deze geografische begrippen (Belgen en Hollanders) plaats” – hij bedoelt: stelde de oppositie zich een liberaal België ten doel, niet langer een hervorming van het Verenigd Koninkrijk.

Het is inderdaad bekend dat de Boodschap het einde aankondigde van het unitaire Verenigd Koninkrijk. Want ze maakte de revolutie onvermijdelijk vermits ze betekende dat de Belgen daarin ten eeuwigden dage uitgebuite ondergeschikten moesten blijven hoewel ze een grote meerderheid van de bevolking uitmaakten. Willem I stuurde zijn boodschap niet alleen vanwege zijn persoonlijk absolutisme. Hij werd ook gedwongen door de Hollands-protestantse opinie, die zowel in haar pers als in de Staten-Generaal de bestraffing eiste van de Belgen die in een unie van de opposities durfden te petitioneren of protesten te uiten in hun pers. Samenleven in een democratie op voet van gelijkheid met 62% Belgen en 75% katholieken, was voor Holland even onaanvaardbaar als voor de soennitische minderheid met een sjiitische meerderheid in hedendaags Irak, of voor de Alawitische minderheid in Syrië.⁵

Het godsdienstige probleem betrof niet alleen het samenleven in het Verenigd Koninkrijk van een katholieke proto-natie met een protestantse. Het probleem bestaat ook in Tunesië en Egypte, waar de islambevolking homogeen soennietisch is. De nu omvergeworpen regimes daar verantwoordden hun dictatoriaal karakter door de noodzaak om de moslimbroeders onder de duim te houden, en zo het moderne karakter van de staat te beschermen. In zijn Boodschap van december 1829 schreef Willem I dat hij helaas moest optreden tegen de oppositie met kwade bedoelingen die “in sommige provincies” leefde, want die had tot doel de greep van een religieus stelsel op het staatsbestuur te vestigen. – Dat was een beroep op de jonge Belgische liberalen om hun unie met de klerikalen te verbreken, en op de

5. L. Wils, 1830: van de Belgische proto-natie naar de natiestaat, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 66, 2007, nr. 3, pp. 199-227 en nr. 4, pp. 303-321. Ook in L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven-Den Haag, 2009, pp. 37-79. Van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, passim, schrijft dat de Hollands-protestantse opinie in de ministeriële verantwoordelijkheid ten onrechte een onderwerping door een Belgische parlementaire overmacht zag, zodat het toestaan ervan “tot een afscheiding van het Noorden zou hebben geleid”. In februari 1830 rapporteerde de internuntius Capaccini aan het Vaticaan dat de koning zich alleen met geweld kon handhaven in België, omdat hij door toe te geven aan de Belgen een oproer zou uitlokken in Holland.

oudere om hun strijd tegen het “jezuïtisme” niet op te geven. Op deze problematiek wordt nieuw licht geworpen door het onderzoek dat Kris Steyaert (Universiteit de Liège) heeft gewijd aan *Het ‘mysterie’ Tandem. Kinkers studentengenootschap te Luik*. (pp. 153-168)

De vooraanstaande Hollandse filoloog, literator en filosoof Johannes Kinker (1764-1845) werd bij de oprichting van de Luikse universiteit in 1817 benoemd tot hoogleraar in de Nederlandse welsprekendheid. Hij hield het niet bij zijn lessen in het universiteitsgebouw, maar ontving ook bijzonder geïnteresseerde studenten thuis voor private colleges, en institutionaliseerde die praktijk in april 1822 door de oprichting van het genootschap Tandem. Daar werd niet louter aan taalbeoefening gedaan: *“On y célèbre les fêtes nationales; tout tend à inspirer à de jeunes coeurs l’amour de la patrie, de la tolérance, et d’un gouvernement éclairé.”*

In zijn rapporten aan de ministers van Onderwijs en van Binnenlandse Zaken, klaagde de professor herhaaldelijk over tegenkating vanwege *“de Luikse besmetting”* ofwel *“de hatelijke kabaal tegen al wat Hollands is, en inzonderheid tegen de taal”*. Die propagandistische voorstelling werd door de geschiedschrijving overgenomen, maar Steyaert geeft een andere verklaring voor twee perioden van terugval van Kinkers gehoor, al voordat het wegsmolft tijdens de terminale crisis van het koninkrijk.

Kinker speelde een heel vooraanstaande rol in de vrijmetselarij van de Noordelijke Nederlanden, en was mentor van de jeugdige prins Frederik als Grootmeester Nationaal. Dit belette hem zelfs om meteen zijn taak in Luik op te nemen. Hij kwam pas in de herfst van 1818, nadat de installatie van Frederik als Grootmeester in Brussel de vereniging van de Zuidelijke loges met de Noordelijke had bezegeld. Hij trad dan toe tot de Luikse La Parfaite Intelligence, en nam in februari 1819 deel aan haar felle aanval op de plaatselijke clerus, die een kerkelijke begrafenis had geweigerd van een voormalige Voorzittende Meester die de laatste sacramenten had afgewezen. In zijn in druk uitgegeven redevoering hekelde Kinker dit als een complot van jezuïtische signatuur, vanwege een *“ordre antisocial, qui voudrait enter furtivement sur notre arbre de vie, les branches de son mancenillier”* (gifappel). Steyaert concludeert: *“Kinker zal dus al kort na zijn aankomst in Luik bekend hebben gestaan als een fervent antikatholiek vrijmetselaar. (...) Zijn brieven geven soms de indruk dat in hem de persoon van de koning en diens onderwijs- en taalpolitieke hervormingen werden aangevallen, maar vermoedelijk was dit slechts een deel van de waarheid.”* – De brutaliteit van deze aanval zal op Kinkers persoonlijke rekening moeten gebracht worden.⁶ Maar zijn beroep daarin op de koninklijke Grootmeester, en zijn uitge-

6. De tekst van zijn Luikse redevoering is opgenomen in A.J. Hanou, *Sluiers van Isis. Johannes Kin-*

Spotprent La Sainte Alliance betreffende de unie van de opposities, voorgesteld door de regering en door de bestrijders van het 'jezuïtisme' zoals Kinker. In: *Twintig eeuwen Vlaanderen*, Hasselt, 1973, dl. 3, p. 96. [ADV, LZ 2.3/3]

geven correspondentie, o.a. met de ministers Falck en Van Maanen, laten er geen twijfel over dat de koning en diens onderwijspolitiek openlijk de strijd met dit 'jezuïtisme' voerden en zich daarop beriepen.⁷ Ze wonnen daarmee steun onder de antiklerikale burgerij. Maar van de zes studenten waarmee Kinkers *privatissima* het volgend academiejaar startten, zouden er weldra drie zich terugtrekken.

Einde 1823 kwam er weer een crisis, ditmaal in het studentengenootschap. Het oud-lid J.F.X. Würth had een *Cours préparatoire à l'étude de la littérature hollandaise* gepubliceerd, "waarin ook de poëzie van Kinker rijkelijk vertegenwoordigd was. (...) De strekking van Kinkers verzen in Würths handboek was helemaal in overeenstemming met het stempel van (fanatiek) maçon dat de hoogleraar sindsdien te Luik gekregen had." Ook van J.F. Helmers' *Lofzang op Jezus van Nazareth* was een passage opgenomen waarin Jezus' leer werd "gezuiverd van het slijk der priesterscharen" en van "de ongerijmde draf waarmee zij was omzet". – In een recensie in de *Courrier de la Meuse* werd (voorzichtig vanwege de staatsrepressie) gewezen op de "teinte de philosophisme et de déisme" van het werk, en op de geest van de vrijmetselarij aan de universiteit: "Nous ne sommes pas surpris que M. Kinker ait voulu remplacer les Jésuites par les francs-maçons". Drie leden van Tandem verlieten prompt het gezelschap, twee van hen daartoe gedwongen door hun ouders, zo schreef Kinker. Hij sleurde maar weer eens verzet tegen de Hollandse taal bij de beweegredenen van de krant: verzet tegen het gouvernement en de Verlichting, met de voorstelling dat Tandem dus verderfelijk was voor het katholicisme.⁸

Het ging hierbij inderdaad om verzet tegen Willems politiek. Die politiek was ontleend aan het achttiende-eeuwse Duitse verlicht absolutisme, namelijk een programma van bureaucratisch gecontroleerde modernisering, een opvoedingsdic-tatuur die de 'burgerlijke vrijheid' wilde invoeren, maar geen politieke vrijheid.⁹

ker als voorvechter van de Verlichting in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845, Deventer, 1988, pp. 422-423.

7. A.J. Hanou & G.J. Vis (uitg.), *Johannes Kinker (1764-1845). Briefwisseling*, Amsterdam, 1992-1994.
8. Zo oordeelden ook 'rechtzinnige' protestanten. Op 3 september 1827 schreef A. Van der Hoop Jr. aan W. De Clercq, over Kinker als hoogleraar: "Verachting, diepe verachting voor de Openbaring, ziedaar het gevoel dat hij met een helse redenering bij zijne leerlingen zoekt aan te kweken, en waarin hij het helaas! maar al te ver gebracht heeft." Hierbij commentarieert G.J. Vis, in *De verlichte Muze. Bloemlezing uit de poëzie van J. Kinker*, 's-Gravenhage, 1982, p. 24: "Met 'verachting voor de Openbaring' zal wellicht bedoeld zijn 'verwerping van een fundamentalistische benaderingswijze van de Bijbel'." En p. 21: "Als men het begrip Verlichting wil omschrijven als de toepassing van een rationalistische denkwijze op het geheel van mens en wereld, dan is Kinker een typische verlichtingsfiguur geweest."
9. L. Wils, Het Verenigd Koninkrijk van koning Willem I (1815-1830) en de natievorming, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 112, 1997, pp. 502-516.

Tijdens de bijeenkomsten van La Parfaite Intelligence zal Kinker heel wat van zijn onmiddellijke collega's-professoren hebben aangetroffen, schrijft Steyaert, en ze somt op: P.J. Destrivaux, G. Wagemann, I. Denzinger en L. Warnkoenig. Die benoemingen pasten in de Verlichtingspolitiek van het rijk, voor het bevorderen van de filosofische en wetenschappelijke vooruitgang in een tolerant 'christendom boven geloofsverdeeldheid'. Ze was gericht tegen de dogmatische verstarring die vooral in het katholicisme van een niveau was vergelijkbaar met dat in de islam nu. En zoals in de islam nu, werden die politiek en dat antidogmatisme door velen aangevoeld als verderfelijk voor het geloof, ja als uitingen van "godsdiensthaat en [dus] ontuchtigheid".¹⁰ – Het was onder meer omdat de 'anti-jezuïtische' pers niet werd verboden, dat de klerikalen weldra elk *Staatskirchentum* zouden verwerpen en de totale persvrijheid aanvaarden en opeisen, in samenwerking met democratische vrijzinnigen. Deze 'unie van de opposities' in 1827-1830 werd een beslissende fase in de Belgische natievorming.¹¹

ooo

Tijdens de Restauratie werd in het Verenigd Koninkrijk zoals in een groot deel van het vasteland van Europa de napoleontische erfenis bewaard, namelijk de rechtsgelijkheid in een unitaire en gelaïciseerde ambtenarenstaat, met nauwelijks inspraak van de bevolking. In de loop van de volgende decennia zou de burgerij de macht willen veroveren – de volksoevereiniteit vestigen, zoals ze dat noemde – wat in vele landen zou uitlopen op revolutie. Juist door die strijd zou de moderne natievorming, dus de transformatie van de proto-naties uit het ancien régime, voltooid worden. Zou er door een gemeenschappelijke strijd van de burgerij uit Noord en Zuid één overkoepelende Nederlandse natie ontstaan?

10. In februari 1824 publiceerde priester Jan David een bundel *Voorlezingen van Hollandsche Dichtstukjes ten gebruyke van het Aertsbisschoppelyk collegium te Mechelen*. Die bevatte gedichten van de tijdgenoten Feyth, Bellamy, Bilderdijk, Schenk, Tollens en Immerzeel Jr. Daarentegen had de samensteller Helmers gemeden, zeggend dat die dichter bijzonder had uitgemunt in godsdiensthaat en ontuchtigheid. L. Wils, *Kanunnik Jan David en de Vlaamse Beweging van zijn tijd*, Leuven, 1957, p. 28.
11. We vermelden nog enkele bijdragen uit de bundel. Els Witte hernam (pp. 13-34) het artikel Natievorming onder Willem I. Een blik op de historiografie, dat ze had gepubliceerd in *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 69, 2010, nr. 2. J. Weijermars bespreekt de *Belgische Muzen-Almanak en de Zuidelijke letterkunde in de Hollandse Tijd* (pp. 111-126). Arnold Lubbers besluit uit het onderzoek van *De lectuurconsumptie van Dordtse leesgezelschappen tussen 1815 en 1830* (pp. 129-153): "Ook lijkt er bij de Noord-Nederlanders geen opvallende belangstelling te zijn geweest voor Zuid-Nederland." Rik Vosters en Gijsbert Rutten, in 'Tets over de Hollandsche tael, noch voor, noch tegen?' (pp. 201-225), stelden vast dat in een groot aantal Nederlandstalige assisendossiers in het Zuiden al in 1823 de Noordelijke taal- en spellingvarianten domineerden, en nog méér in 1829.

We weten dat dit niet gebeurde. De Belgische burgerij heeft de volkssoevereiniteit moeten vestigen tegen de Hollandse burgerij in, zowel als tegen de abolutistische koning. Ze kon dat dus alleen in een Belgische natie, niet in een algemeen-Nederlandse. Want vóór 1830 kreeg haar beweging voor volkssoevereiniteit geen noemenswaardige steun in het Noorden bij niet-katholieken. Integendeel. Ook onkerkelijken als Kinker, zelfs J.R. Thorbecke die de vader van de semi-liberale grondwet van 1848 zou worden, verzetten zich hevig tegen de Belgische eis tot inspraak van de burgerij in het Verenigd Koninkrijk. Dat zou het prijsgeven betekenen van de dominantie der Hollands-protestantse minderheid, gevestigd op het absolute koningschap van Oranje. Vergelijking met de Arabische Lente, onder meer in godsdienstig-gemengde staten, verduidelijkt de problematiek van de Europese *Völkerfrühling*.

Lode Wils (°1929) is emeritus hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de KULeuven. Hij is auteur van verscheidene studies over de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging en sinds 1981 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

NIEUWE UITGAVEN

[RECENSIE]

Gita Deneckere, *Leopold I (1790-1865). De eerste koning van Europa*, Antwerpen, De Bezige Bij, 2011, 736 pp., ISBN 9789085423805

In dit boek zoekt de auteur de denk- en gevoelswereld van de eerste Belgische koning te reconstrueren. Als rode draad gebruikt zij de uitgebreide briefwisseling met familieleden en onuitgegeven correspondentie met politieke sleutelfiguren. Door de ogen van Leopold stelt men vast hoe persoonlijke, dynastieke en internationale betrekkingen met elkaar vervlochten waren, mede als een gevolg van de succesrijke huwelijkspolitiek van de Saksen-Coburgs. Zo is er de omvangrijke correspondentie met de dochter van zijn zuster, de latere Queen Victoria, waarover Leopold zich al vroeg had ontfemd en die op haar beurt zou huwen met haar volle neef, Albert van Saksen-Coburg. De openhartigheid van de briefwisseling werd verzekerd via veilige communicatielijnen. Het resultaat is een hallucinant portret, zij het af en toe vermoeiend vanwege het repetitieve effect van brieven.

Interessant is de interactie tussen drie niveaus van machtsuitoefening: de verwevenheid van het Europese en het Belgische niveau, en in de marge daarvan de houding van de koning ten opzichte van de prille Vlaamse beweging. Het spelen op twee scènes bleek reeds bij de aanvaarding van de Belgische koningskroon. In Europa wilde Leopold de oorlog vermijden en de onafhankelijkheid van België veilig stellen, in België wilde hij orde en rust brengen. De volgende decennia bleef hij zich zien als een gezant van de vrede, als een bemiddelaar tussen toonaangevende transnationale monarchieën. Oorlogen veroorzaakten immers revoluties en gaven kansen aan het socialisme, wat hij de ziekte van de tijd noemde. In feite kwam reeds in 1848 een einde aan deze verbroedering tussen monarchieën als een gevolg van de doorbraak van de natiestaten, met de Eerste Wereldoorlog als afsluiting. Oorlogen werden niet meer gevoerd in naam van de vorst, maar in naam van het volk ter verdediging van het vaderland. Ook de vorst integreerde in de natiestaat.

De Franse Revolutie had Leopold getraumatiseerd. Bij de vraag hoe het dan verder moest, werd hij ook een mediator tussen tijdperken. Hoewel hij eindeloos fulmineerde tegen de hem opgedrongen Belgische grondwet, beschouwde hij het monarchale constitutionele systeem als een antwoord op de utopie van de volkssoevereiniteit, als een brug tussen de rode republiek en het autoritair despotisme. Het ging dan wel om de vroeg negentiende-eeuwse variant, het semiparlementarisme met de koning in een centrale rol. Daarbij gaf hij blijk van veel politieke psychologie. Vooreerst huldigde hij als verlicht behoudsgezinde een *realpolitik*. Als